

YENİ BELGELER İŞİĞINDA 1934 TRAKYA YAHUDİ OLAYLARI

"THE 1934 JEWISH POGROMS IN THRACE IN THE LIGHT OF NEW DOCUMENTS"

Erdal AYDOĞAN *

AYDOĞAN, Erdal, (2018), "Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları", Belgi Dergisi, C.2, S.16, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yaz 2018/II, ss. 878 – 894.

Öz

Yakın Dönem Türk tarihine damgasını vuran en önemli hadiselerden biri de "1934 Trakya Olayları"dır. Çanakkale ve diğer Trakya vilayetlerinde yaşanan gelişmelerin öznesi ise Trakya Yahudileridir. 1930'lu yıllarda hem dünyada hem de Türkiye'de yaşanan ekonomik ve ideolojik problemler ve arayışların bir sonucu olarak ortaya çıkan olaylar basit şekliyle bölgede yaşayan zengin Yahudilerin mallarının ve mağazalarının yağmalanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte yaşanan olumsuzluklar bölgede yaşayan Yahudilerin başta İstanbul olmak üzere diğer şehirlere göçleriyle sonuçlanmıştır.

Bu olumsuzluklar ülke yönetiminde bir takım anlaşmazlıkları da ortaya çıkarmış, parti-hükümet tartışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. Başbakan İsmet Paşa'nın gelişmelere vaktinde el koymasıyla olaylar yatıştırılabilmektedir. Olayların hazırlayıcıları cezalandırılmış, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan Yahudilerin evlerine geri dönmeleri teşvik edilmiş, zararları giderilmeye çalışılmıştır. Hadiselerde, Trakya Umumî Müfettişliği ve Dr. İbrahim Tali Bey'in rolü ise günümüze kadar belirsizliğini korumuştur.

Anahtar Kelimeler: *Trakya, Yahudiler, Umûmî Müfettişlik, Faşizm, CHF*

Abstract

'The 1934 Thrace Events ' is the one of the most important events which have left their marks in Recent Turkish History. The Thracian Jews are the main actors of the emerging developments in Çanakkale and other provinces in Thrace. These events emerged as a result of the fact that people had economic and ideological problems both all over the world and in Turkey and their efforts to find a solution for problems mentioned above. In fact, the pogroms occurred soon after the rich Jews' goods and shops were vandalized. The problems in that period resulted in the Jews had to flee from the region and move to other cities especially İstanbul.

These troubles caused that some incompatibilities which were in the government of country emerged and also gave acceleration to the debates between party and government. The events could be quelled after Prime Minister İsmet İnönü seized control of the developments on time. People who initiated these events were punished and the Jews who had to leave their homes were encouraged to return and their losses were tried to be recovered. In these events, Thracian Public Inspection and the role of Dr. İbrahim Tali have been ambiguous up to now and still unclear.

Keywords: *Thrace, The Jews, Public Inspection, Fascism, CHF (Republican People's Party)*

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, Erzurum, erdalaydogan@atauni.edu.tr, (orcid.org/0000-0002-1343-951X).

GİRİŞ

1934 Trakya Olayları, Türkiye'nin Tek Parti döneminde yaşanan ve günümüze kadar tartışılmalı siyasi-toplumsal olaylarından biridir. 1934 yılının Haziran-Temmuz aylarında Çanakkale'de başlayarak kısa süre içerisinde Trakya'daki diğer şehirlere yayılan olayların sebepleri, kimin veya kimlerin yönlendirdiği, bu hareketlerde sorumluluğun Hükümete mi, CHP Merkez Yönetimine mi, yoksa CHP'nin bölgedeki yerel örgütlerine mi ait olduğu merak konusu olmuştur. Sosyal meseleleri tek nedene indirgemek mümkün olmasa da konu ile ilgili yapılan çalışmalarda 1934 Trakya Olayları iç ve dış konjonktüre bağlı olarak değerlendirilmiştir.

Olayların ortaya çıktığı dönemde dış konjonktürün etkisini değerlendiren araştırmacılar genelde Trakya Olaylarının, 1933'te Almanya'da Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nazi) ile Adolf Hitler'in 1933'te iktidara gelmesinden sonra Almanya'da başlayan antisemitist siyasetin Türkiye'deki tezahürleri olarak değerlendirmektedirler. Bu bağlamda Cevat Rifat Atilhan'ın Millî İnkılâp ve Hüseyin Nihal Atsız'ın Orhun dergilerinin Türkiye'de Alman Nazizm'i etkisi ile ırkçılık propagandası yaparak kamuoyunu azınlık karşıtlığına hazırladığı iddia edilmektedir.¹ Ayhan Aktar Alman Nazizminin etkisini kabul etmekle birlikte İtalya etkisine daha fazla vurgu yapmaktadır. İtalya'da yükselen faşizan politikaların Afrika ve Asya'ya yönelmesi, Mussolini'nin 18 Mart 1934 tarihli nutkunda Akdeniz'den "Mare Nostrum" (Bizim Deniz) diye bahsetmesi Türkiye tarafından Anadolu ve Trakya'nın tehlike altında olduğu şeklinde algılanmıştır. Aktar'a göre; bu tehlike algısından sonra Türkiye, bir taraftan bölgede askerî tedbirler alırken diğer taraftan da "sakıncalı" görülen Yahudilerden bölgeyi temizlemek istemişti. Dolayısıyla olaylar Hükümet tarafından hazırlanan bir programın sonucuydu.²

Bahsedilen dış sebeplerin yanında kendisini ulus devlet olarak tanımlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlıklara bakış açısının da olaylarda etken olduğu iddia edilmektedir. Özellikle Osmanlı'dan devralınan ekonomik yapı millileştirilmek isteniyordu. İttihat ve Terakki döneminde başlayan millî iktisat anlayışının devamı olarak 1920'li yıllarda Türkiye'de ekonomi Türkleştirilmeye çalışılıyordu. Bu politika uygulanırken de öncelikle ekonomideki yabancı ve azınlıkların ağırlığı azaltılmaya çalışıldı. Zaten Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı gayrimüslimlerin iktisadî etkinliklerini oldukça etkilemişti. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla iktisadî girişim ve faaliyetlerde kapitülasyonlardan güç alan yabancı ve gayrimüslimler bu olanaklarını yitirdiler. Ekonominin Türkleştirilmesi, gayrimüslimlerden Müslüman-Türklere servet aktarımı için uygun koşullar doğurmuş oldu. Nüfus mübadelesi ile de gayrimüslimlerin genel nüfus içinde oranı daha da azaldı. Bu da nüfusun homojenleştirilmesi yönünde atılacak adımları kolaylaştırdı.³ Nitekim Millî Mücadele devam ederken kurulacak olan yeni devletin türdeş olacağı, dış müdahalelere davetiye çıkaran kayıtlar ve uygulamaların kaldırılacağına işaretleri verilmekteydi. Bunun için Osmanlı millet sistemi, kapitülasyonlar ve bunların getirdiği her türlü himayeciliğe son verilmeliydi. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilanından sonra inşa edilmek istenen ulusun hâkimiyetine gölge düşürecek hilafet, patrikhane ve hahambaşılıklara son vermeye dönük adımlar atıldı.⁴

1 Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İstanbul, 2010, s.243-244.

2 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 8.baskı, İstanbul 2006, s.84-88.

3 Murat Koraltürk, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, İstanbul, 2011, s.55-56.

4 Mim Kemal Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Savaşı ve Türk Millî Mücadelesi*, Ankara, 1988, s.151; Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar (İhanetler, Komplolar, Aldanmalar)*, İstanbul, 1990, s.466.

Yukarıda bahsedilen iddialar Trakya olaylarının neden ortaya çıktığına dair yapılan yorumlardır. Bu yorumların yanı sıra yine yukarıda bahsedildiği üzere konu ile ilgili tartışılan bir diğer önemli nokta da olayların kim veya kimler tarafından organize edildiği konusudur. Haluk Karabatak, Avner Levi, Ayhan Aktar ve Rifat Bali gibi araştırmacılar sorumluluğun CHP Genel Merkezi ve Hükümet'e ait olduğunu ileri sürerken⁵, Zafer Toprak olayların Trakya bölgesindeki CHP'nin yerel parti örgütünden "birkaç tosuncuk" tarafından çıkarıldığını ileri sürmektedir.⁶ Bu çalışmada dönemin Trakya Umûmî Müfettişi İbrahim Tali (Öngören) Bey'in özel arşivinden bulunan birkaç belge ile olayların özellikle Hükümet mi, CHP Genel Merkezi'ni, Umûmî Müfettişlik mi yoksa CHP yerel örgütü tarafından mı ateşlendiği sorunsalı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

A-Trakya Umûmî Müfettişliğinin Kurulması

1934 yılında Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde şu konuşmayı yapar: "Türkiye Cumhuriyeti'nin esaslarından birisi de halkçı olmasıdır. Biz, Müfettiş-i Umûmilikler ihdas etmekle hükümetin murakabe ve hizmetini halkımızın ayaklarına götürüyoruz".⁷

1930'lu yılların başında Türkiye Cumhuriyeti'nin içerde ve dışarda yaşadığı sorunlara çözüm bulmak isteyen hükümetlerin hayata geçirdiği en önemli çalışmalardan birisi; idarî alanda Umûmî Müfettişlik örgütlenmesine gitmesiydi. Umûmî Müfettişlik örgütlenmesinden beklenen öncelikli fayda; ülkede var olan geri kalmışlık ve bölgelerarası kalkınmışlık farklarının asgâriye indirilmesi, asayişin ve devlet otoritesinin tesisi idi. Atılan bu adımla bazı başarılar da elde edildi. Bu arada Avrupa'da yükselen ve dünyayı derinden etkileyen faşizan hareketler Türkiye'yi de etkilemeye başladı.⁸ Avrupa'dan kaçan Müslüman ve Yahudiler Balkanlardan Türkiye'ye gelerek buralarda zaten var olan problemlerin daha da artmasına ve düzensizliklerin yaşanmasına sebep oldu. Hükümetin bu bağlamda sorunun en çok yaşandığı veya yaşanması muhtemel olduğu Trakya'da kurulan Umûmî Müfettişlikten beklentilerinden birisi de bahsedilen sorunlara çözüm bulmasıydı⁹.

Trakya'da yaşanan siyasi ve toplumsal sorunları çözmek isteyen Hükümet, Edirne, Kırklareli, Çanakkale ve Tekirdağ'ı bir bütün kabul ederek buralarda yeni bir müfettişlik teşkilatını hayata geçirmek için kolları sıvadı.¹⁰ Yapılan hazırlıklar sonucunda Bakanlar Kurulu, 19 Şubat 1934 tarihli toplantısında Müfettişlik merkezi Edirne olmak Trakya'da bir müfettişlik kurulmasını kararlaştırdı.¹¹ Bu kararın ardından da Hükümet, Trakya Umûmî

5 Avner Levi, "1934 Trakya Yahudileri Olayı (Alınamayan Ders)", *Tarih ve Toplum*, 151 (Temmuz 1996), s.16-17; Haluk Karabatak, "Türkiye Azınlık Tarihine Bir Katkı 1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, 146(Şubat 1996), s.6-14; Ayhan Aktar, "Trakya Yahudilerini Doğru Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, 145 (Kasım 1996), s.46-47.

6 Zafer Toprak, "1934 Trakya olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu", *Toplumsal Tarih*, 34 (Ekim 1994), s.20-21.

7 Hüseyin Koca, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Dönemi Umûmî Müfettişlikler (Genel Valilikler)", *Türkler*, c.17, Ankara, 2002, s.133-134.

8 V.Sipols-M.Haalamof, *İkinci Dünya Savaşının Nedenleri (Emperyalizmin Anatomisi)*, (Çev.) İzzet Yaşar, İstanbul, 1975, s.17.

9 Bu konuda müfettişliğin 28.08.1935 tarihli Başvekalet sunduğu raporunda geniş bilgiler verilmektedir. B.C.A., 030.10./72.475.2.

10 Abidin Özmen, "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", *İdare Dergisi*, (Ocak-Şubat 1948), s.240.

11 Buna göre müfettişliğin üst düzey memuriyet kadrosu; umûmî müfettiş, baş müşavir, asayiş müdürü, yazı işleri müdürü, kalem-i mahsus müdürü, evrak memuru ve iskân müdüründen müteşekkil olacaktı. Diğer kadroda ise yazı işleri kâtabi (4 kişi), kalem-i mahsus kâtabi (2 kişi), dosya memuru (2 kişi), daire müdürü (1 kişi), odacı (5 kişi) olacaktı. Müfettişliğin yıllık bütçesi de 55.556 lira olacağı uygun görülmüştü. B.C.A., 030.18.01/42.8.10; Ayrıca bkz. Koca, "Umûmî Müfettişlikler...", s.127-128.

Müfettişliği kadrolarına bazı atamalar yapmaya başladı. Müfettişlik Baş Müşavirliğine Emniyet İşleri Umûm Müdür Muavini Şükrü Bey, 4 Nisan 1934 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile atandı¹² ve bunu diğer kadrolar takip etti.¹³

Yukarıda vurgulandığı gibi Balkanlardan gelen göçler ve bunların iskânı ve yaşanan sorunların çözümü Trakya'da kurulan yeni Umûmî Müfettişlikten beklenen hizmetler arasındaydı. Bunu başarabilmek için de daha önce I. Umûmî Müfettişlik yapan İbrahim Tâli Bey'in tecrübelerinden istifade edilmek istendiği anlaşılmaktadır. O tarihte İstanbul milletvekilliği sıfatını taşıyan İbrahim Tâli Bey, hükümetin teklifi ile "Trakya Umûmî Müfettişliği'ne 18 Mart 1934 tarih ve 2/303 sayılı karârname ile atandı.¹⁴

B-Trakya Umûmî Müfettişliğinin Vilayetlere Talimatı

Trakya Umûmî Müfettişliği'nin 1934'te kurulmasından sonra, bahar aylarında, Batı Anadolu ve özellikle Trakya'da bir takım Yahudi karşıtı olaylar görülmeye başlandı.¹⁵ Umûmî Müfettiş İbrahim Tâli Bey görevine başlar başlamaz, kendini çok zor problemlerin ortasında buldu. Gerçekten de yılların biriktirdiği, çözümün ise bir türlü bulunamadığı bu sorunlar karşısında kendi deneyimlerinden hareketle ve devlet ideolojisine uygun olacağını düşündüğü köklü çözümler için önemli çalışmalar yürüttü. İbrahim Tâli Bey'in bu faaliyetlerinden en dikkat çekici olanı 11 Haziran 1934'te "Vilayetlere, İsm'e ve Hususi Mektup" başlıklı Museviler hakkındaki yazısı Trakya Olaylarını aydınlatacak çok önemli bir talimattır. Bu talimatın orijinal hali şöyledir:

"Mıntıkada yaptığım seyahatte Trakya iktisat kaynaklarına doğru gittikçe kuvvetleşen bir akın olduğunu ve bu akının Türk çocuklarının kazançlarını tahdit etmekte ve Türk sermaye hareketini sarsmakta olduğu bu neticeden vali beyefendi arkadaşlarımın da müteessir bulduklarını müşahede ettim.

Seyahat sırasında geçtiğim yerlere beni takiben Yahudilerin geldiklerini ve halkla temaslarımda neler görüştüğümü ve ne gibi işler üzerinde tetkikat yaptığımı öğrenmek istediklerini birbirini teyiden gelen haberlerden anladım. Yahudi unsurların bu dolaşmalarını Türk milletinin bu unsurlara karşı olan itimat ve emniyetini bilen ve bu vaziyetten istifade etmek isteyen ecnebler hesabına yapmakta olduğuna hiç şüphe yoktur. Bilhassa son günlerde Trakya'da bazı askerî garnizonların yeniden teessüs edeceği hakkında halk arasında dolaşmakta olan şayialar karşısında iktisadî ve içtimaî cereyanları idare etmek ve bu hususta Musevî unsurun rehberlik etmekle vazifedar Musevî kulüplerinde yeni teessüs edecek askerî garnizonlarda Yahudi iktisat elemanların yerleşmesi ve bilhassa teahhüt işlerini re'sen veya muvazaa suretiyle ele geçirilmesi hakkında kararlar alındığı ve bunun tatbik sahasına konulması hazırlıklarının yapılmakta olduğu hakkında da haberler aldım.

Trakya iktisadî hareketlerinde gün geçtikçe Türk unsuru aleyhine tesirini artıran bu unsurun Trakya'nın muhtelif tarihlerinde muhtelif devletler tarafından muvakkaten işgal edilmiş bulunduğu esnada bunlara hizmet etmek suretiyle menfaatler temin ettikleri ve hatta işgallerde yağmaya uğrayan Türk menkul mallarının birer suretle ve yok bahasına bunların ellerine geçtiği ve sevmedikleri veya iktisadî sahada kuvvetli bulunan Türk çocuklarını el altında şâğil kuvvetlere fena tanıttırarak bunları işkenceye ve takibe maruz bıraktıkları ve şu suretle mahalli piyasalara her sahada hâkim oldukları malumu alileridir.

12 B.C.A., 030.18.01/43.18.9.

13 B.C.A., 030.18.01/43.19.16.

14 Hüseyin Koca, agm, s. 72-74.

15 Aktar, age, s.55-56.

Yeni garnizonlara bu unsurun herhangi bir suretle sokulması ecnebi istihbaratın işleme ve kazanç kaynaklarının Türkler zararına kendi ellerine geçmesi noktasında çok mahzurlu olacaktır. Bütün mahzurları önlemek için zahiri ve resmi temaslar eski şeklinde devam ettirilmekle beraber hususi surette şu tedbirlerin derhal alınmasına ihtiyaç kat'idir.

A-Yahudilerin kasaba ve şehir hudutları haricine çıkıp köylerde dolaşmalarına bizzat ve kendiliğinden köylü münasip şekillerde mani olmalıdır. C.H. Fırkası ve halkevleri teşekkülleri ve yurtsever uyanık Türk çocukları vasıtasıyla köylüye derhal bu telkin yaptırılmalı ve geçici tesirlere mani olmak için bu telkine mütemadiyen devam etmelidir. Köylüye yapılması lazım olan bu telkin iyi tertip ve idare edilir ve idare reisleri ve bilhassa Vali Bf. Arkadaşlarım mahsus surette bu işe karşı yüksek alakalarını gösterirlerse (Trakya'da) da Türk varlığı aleyhine mütemadiyen artan iktisadî tehlikeyi önlemek ve bir taraftan da mahrem kalması lazım gelen millî ve askerî işlerimizi ecnebilere nakledecek unsurdan zamanla kurtulmak imkânı hâsıl olacağına hiç şüphem yoktur.

Ayrıca şu noktaya da ehemmiyet verilmelidir. Yeni garnizonlar ve mevcut garnizonlarda taahhüt işlerinin Türk çocuklarının eline geçirilmesini temin etmek çok mühimdir. Bunun için de küçük büyük Türk sermayelerin birleşmeğe ve bir kuvvet haline gelmeğe sevk etmek inkılabın emrettiği en yüce bir vazifedir. Vali Bf. muhite bu sermaye birlik hareketini himaye edecekleri hissi verilirse dağınık sermayelerin bir araya toplanması hareketi mutlak başlar ve devam eder.

Şu halde Vali Bf. arkadaşlarımdan dilediğim işleri şöyle kısaltabiliriz:

1-Vilayet, kaza, nahiye ve köylerde Musevilerin yeniden mağaza, dükkân açmalarına bizzat köylünün ve halkın tedbirleriyle müsaade edilmemeleri,

2-Köylere gidip gelmelerine yine halkın ve köylünün münasip tedbirleriyle müsaade etmemek,

3-T.U. Müfettişlik mıntakasına yeniden yerleşmek ve iş yapmak için gelecek olanların heman müfettişliğe haber verilmesi,

4-Vilayet dâhilinde mevcut olanların ne işle meşgul oldukları, aileleriyle isimlerinin kısa müddet içinde tespitiyle birer suretinin bana gönderilmesini rica eder, bu işte sızılıtsız muvaffakiyet haberlerine intizar ederek gözlerinden öperim ef.

11 Haziran 1934/Trakya U. Müfettişi¹⁶

Umûmî Müfettiş Dr. İbrahim Tali Bey, üstlendiği misyonu hayata geçirmek için bölge valilerine gönderdiği talimatlardan birini de 14 Haziran 1934'te verdi. "Vali Beyefendilere" diye başlayan bu talimatnamesinde; yeni askerî teşkilatın Trakya'da yerleşeceği bu zamanı fırsat bilen Musevilerin ellerinde sermayeden istifade ederek derhal piyasayı yükselttikleri askerî erzak vesaire mubayaasını ele geçirmek için müşterek harekete geçtikleri ve hatta dünkü gün Kırklareli erzakını toptan üzerlerine aldıklarını, Yahudilerin yeni garnizonlara yerleşmek ve askerî taahhüdatı ele geçirmek hakkında karar verdikleri ve hususta hazırlık yapmakta olduklarına dair alınan haberlere dikkat çekerek, bu haberlerin doğruluk derecesinin tetkik olunmasını istemiştir.

16 Dr. İbrahim Tâli Bey Evrakı; Çalışmamızda kullanmış olduğumuz belgelerin hepsi resmi ve orijinal belgelerdir. Bu evrak özel arşivimizde saklanmaktadır. Kullandığımız belgeler numaralandırılarak örnekleri ekler kısmında vermeyi uygun gördük. Dr. İbrahim Tâli Bey Evrakı, Ek: 1.

Yine “Türk çocuklarını bu sahada zaafa uğratan şey sermayelerinin kıt olmasıdır” gerçeğine dikkat çekerek bundan sonra yapılması gerekenleri de şöyle dikte ettirdi: “Bütün ihtiyaç kalemleri toptan yapılmaması ve en küçük teferruata ait ihtiyaç maddelerini ayrı olarak münâkasaya konması ve bilhassa küçük sermayedarların birleştirilerek bir blok halinde bu gibi tahütlere girmeleri teşvik ve kendilerine yardım edilmesi muvafık olur. Musevilerin bu vaziyete karşı piyasada intrika çevirmeleri veyahut zayıf şahsiyetleri alet ederek kendilerini maske etmeleri ihtimalleri de hatıra gelebilir. Bu ihtimallere karşı da tedbirli olmalıdır. Taahütlere ve piyasalara Türk sermayesinin hâkim olması millî bir borç olarak nazarda tutulmalı. Bunu temin için hiçbir sızıltıya meydan vermeyecek münasip çareler aramalıdır. Bu andan itibaren en küçük bir işe ait olsa da kıtada mekteplere vesair devlet müesseselerine ait herhangi bir taahhüt işinin bir Türk’ten gayrisine verilmiş olduğunu duymak beni çok müteessir edecektir.” diyerek özellikle valilerin dikkatlerini çekmiş olması fevkalade önem arz etmektedir.¹⁷

Yukarıda verilen her iki belgede üzerinde durulan noktalar iktisadî ve askerî konulardır. Trakya bölgesinde mevcut olan Musevilerin iktisadî hayatta göstermiş oldukları varlık, 1930’ların sosyo-psikolojik, sosyo-ekonomik ve ideolojik ortamında farklı uygulamalara zemin hazırlamıştır. Özellikle Türklerin uzun yıllar yaşamış oldukları savaşların, ekonomik sıkıntılarını emperyalizme karşı verdikleri her türlü mücadele hem içe hem de dışa dönük politik duruşu da şekillendirmiştir. Musevilere karşı uygulanmak istenen izolasyon da bu gibi düşüncelerin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Talimatların verildiği dönem, Türkiye’nin İtalya’nın yayılcı niyetlerine karşı tehlike altında gördüğü Trakya bölgesinde askerî tedbirler aldığı döneme tekabül etmektedir. Musevilerin askerî tesislerden ve inşaat işlerinden uzak tutulması, yabancı devletlerin birer ajanı muamelesi görmeleri hep yaşanan tecrübelerin yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Olası bir savaş durumunda bölgede bulunan Musevilerin casusluk faaliyetlerinden endişe duyulmaktadır.¹⁸ Musevilere karşı bu işlerde Türklerin korunmak istenmesi ve ekonominin her sahasında Türklerin varlık göstermesine dönük çalışmalar, dahası valilere bu yönde yapılacak işlerin dikte edilmesi yaklaşık bir ay sonra yaşanacakların da habercisi gibi durmaktadır.

C-Trakya Olaylarının Başlaması ve Hükümetin Tavrı

Trakya Umûmî Müfettişlik bölgesindeki Yahudi karşıtı olaylar, İbrahim Tali Bey’in bölge valilerine gönderdiği birinci talimattan on, ikinci talimattan yedi gün sonra 21 Haziran 1934 tarihinde, Trakya Umûmî Müfettişlik bölgesine dâhil Çanakkale’de başladı. Bu tarih daha önce imzasız mektuplarla başlayan tacizin fizikî saldırılara dönüştüğü tarihtir. Bazı Yahudiler darp edilip ve evleri yağmalandı.¹⁹ Olayların Çanakkale’de başlaması bir tesadüf değildi. Rifat Bali’ye göre Çanakkale’de ticaretin tamamına yakını Yahudilerin kontrolündeydi. Bu durumu anlatan yazılar basında ve halkevi dergilerinde sıkça gündemde tutuldu.²⁰

17 Dr. İbrahim Tâli Bey Evrakı, Ek: 2.

18 Aktar, age, s.84-88; Halil Şimşek, “Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi/CTAD*, 5/9 (Bahar 2009), s.138.

19 Levi, agm, s.13

20 Rifat N. Bali, 1934 Trakya Olayları, 2.bs., İstanbul 2009, s.138-139; Murat Koraltürk’ün Edirne’nin sanayi ve ticaret hayatını incelediği çalışmasından görüldüğü kadarıyla 1920’li yıllarda Edirne’de ticaret gayrimüslimlerin özellikle Yahudilerin elinde idi. Koraltürk’e göre; 1920’lerde Edirne’nin ticaret hayatında Yahudilerin etkin konumu aynı dönemde başlayan sermayeyi Türkleştirme çabaları ve sürecinin 1930’lardaki en önemli yansıması olarak nitelendirilebilecek 1934 Trakya Olayları’nın arkasında yatan nedenlerden birisidir. Koraltürk, age, s.201-202.

Çanakkale’de fiili saldırıların başlaması ve evlerinin ve dükkânlarının yağmalanması üzerine Yahudiler, Vali’ye ve CHF Çanakkale il teşkilatına müracaat etti. Tehditler devam edince de yaklaşık 1500 kişilik Yahudi Cemaati, İstanbul’a göç etmek zorunda kaldı.²¹

Bu gelişmeler üzerine Trakya Umûmî Müfettişi İbrahim Tâli Bey, 30 Haziran 1934’te Çanakkale Vilâyeti’ne bir telgraf çekerek hadiselerle müdahale etmek istedi. Verdiği talimatta şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Vatandaşların iktisadî kalkınma için gösterdikleri hassasiyet şayanı takdirdir. Ancak bunun hissiyata kapılmayarak sükûn ve devamlı bir usule bağlı olarak memleketin günlük iktisadiyatını ve emniyetini bozmayarak yaşatmaları şayan-ı arzu olduğu gibi şuna buna tecavüz edenler de nasib-i tâkbihtir. Bu gibi hallerin zuhuruna karşı konulması lazımdır”²².

Görüldüğü üzere İbrahim Tali Bey olayları “vatandaşların iktisadî kalkınma için gösterdikleri hassasiyet” olarak takdir etmektedir. Ancak bu hassasiyetin saldırılar yoluyla değil, sükûn içinde ve bir programla yapılmasını istemektedir. Zira yukarıda verilen 11 Haziran 1934 tarihli talimatta da İbrahim Tali Bey, valilerden yapılacak işlemlerin “sızılıtsız” bir şekilde halledilmesini istemişti.

Çanakkale’de başlayan olaylar kısa sürede bütün Trakya’ya yayıldı.²³ 3 Temmuz’da Kırklareli’nde yaşanan olaylar daha büyük yankı yarattı. “Yahudilerin evleri, işyerleri yağmalandı. Bunun sonucunda da burada yaşayan Yahudiler trenlerle İstanbul’a sığındı. Çanakkale’de ve Kırklareli’nde meydana gelen bu gibi hadiseler; Gelibolu, Uzunköprü, Edirne Babaeski, Lüleburgaz’da da devam etti.”²⁴ Trakya Umûmî Müfettişlik bölgesinde yaşanan bu olayların büyümesi üzerine hükümet olaylara el koydu. Başvekil İsmet İnönü, 4 Temmuz’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmasında:

“Arkadaşlar, size bugünün fena bir hadisesini ara yerde arz etmek mecburiyetindeyim” diye başlayıp ve “Antisemitizm, Türkiye’nin metaı ve zihniyeti değildir”, vurgusunu yaptıktan sonra bu işin sorumlularının cezalandırılacağına altını çizdi.²⁵ Başvekil İsmet İnönü, aynı gün Trakya Musevileri hakkında yayımladığı resmî bir bildiriye baskıya maruz kalanların şikâyet haklarının olduğunu ve bu anlamda suç duyurularında bulunma hakları olduğunu ifade etmişti.²⁶ Yine Trakya’da vukû bulan hadiseler üzerine Başvekil İsmet İnönü, 3 Temmuz 1930’da Trakya Umûmî Müfettişliği’ne şu talimatı verdi:

“Trakya Umûmî Müfettişliği’ne,

Bazı vilâyetlerdeki Yahudilerin hicret etmekte veya hicrete hazırlanmakta olduklarını haber alıyorum. Yahudilerin eğer bu hareketleri bir tertibin neticesi ise böyle bir tertibi asla kabul edemeyeceğimi vaktiyle bildirmeyi vazifeden sayarım. Büyük Millet Meclisi’nin memleketin ve vatandaşın mukadderatına bila kayd-ü şart hâkim olduğuna inanmak lazımdır. Eğer bir faraziye olarak herhangi bir mıntıkada bir kısım vatandaşların nakli hatta memleket haricine çıkarılması lazım ise bu lüzumu tatbik etmek için Büyük Millet Meclisi’nin ve onun İcra Vekillerinin kâfi kudreti vardır. Madun memurların veya hususî teşekküllerin tertiplerin veya arzuların memleket idâresinde kendi telakkilerini hükümete

21 Bali, age, s.141.

22 Dr. İbrahim Tâli Bey Evrakı, Ek: 3.

23 Aktar, agm, s.46-47.

24 Erdal Aydoğan, *Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tâli (Mustafa Kemal’le Trablusgarp’tan Cumhuriyet’e)*, İstanbul, 2008, s. 78;

25 *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940)*, I, İstanbul, 2005, s. 227.

26 İsmet İnönü, *Konuşma Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1933-1938)*, (Haz.) İlhan Turan, Ankara, 2003, s.82.

emri vakî olarak kabul ve tatbik ettirmelerini asla kabul edemem, eğer bunun aksine vaziyetler varsa acele tashih olunması lazımdır.

Trakya Umûmî Müfettişliği'ne Bursa, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, İzmir vilâyetlerine yazılmıştır.

Baş Vekil

İsmet".²⁷

Başvekil İsmet Bey'in Trakya Umûmî Müfettişliği'ne gönderdiği bu talimat, bölgede yaşananlardan hükümetin haberdar olmadığı izlenimi vermektedir.²⁸ Başvekil İsmet Beyin yaşanan olaylar karşısında takındığı tavır üzerine, Trakya Umûmî Müfettişi Dr. İbrahim Tâli Bey 4 Temmuz 1934'te hadiselerin vukû bulduğu yerlerdeki ilgilileri uyaran yeni bir talimatname yayınlama ihtiyacı hissetti. Kendisinin 11 Haziran ve 14 Haziran'da verdiği talimatların bir şekliyle şerhi olan, belki de hiç beklemediği sonuçların yaşanmasında kendi payının da olabileceğini düşünerek aşağıda ifade edilen talimatnamesini ilgililere iletti. Bu talimatname şöyle idi;

"1-Başvekil Paşa Hazretlerinin emirleri vaziyeti îzâh etmiştir. Hiçbir suretle cebir ve tecavüze meydan verilmemesi lazımdır.

2-Gidecek veya işini durduracak Yahudi'nin yerine Türk yetişmemiş olduğunu Vali Bey'in dünkü şifresiyle bir daha anlamış oluyorum. Hissiyattan doğan galeyan sabun köpüğü gibi sönmeye mahkûmdur. Boykot hiçbir zaman ve hiçbir yerde fayda vermemiştir. Bunu tecrübe etmek abestir.

3-Sistemik ve bilgiye bağlı çalışarak ve teşkilâtlanarak, iktisaden yükselmeye çalışılmasını vatandaşlara anlatmak lazımdır. Bu hususta yol gösterecek mütehassıslar tedarikiyle meşgulüm. Halka anlatılmasını rica ederim.

Cevaben Trakya Umûmî Müfettişliğine; malumaten mıntıka vilayetlerine yazılmıştır. Seyahat.1/16. nlıdır.

Trakya Umûmî Müfettişi Tali"²⁹

Bundan da anlaşılıyor ki, Trakya Olaylarının asıl sebebi faşizan politikalar değildi. Asıl sebep, bütün ülkede olduğu gibi bölgenin de içinde bulunduğu ekonomik kriz idi. Bölgede yaşanan ekonomik darboğazdan çıkışı; zengin Yahudilerin mallarını gasp etmekte gören bazı menfaatperestlerin fiilleri olduğunu söylemek daha doğru bir ifade olur.³⁰

Bölgede yaşan gelişmeler ulusal basında makes bulunca³¹ yaşananları yerinde tespit etmek üzere 8 Temmuz 1934'te Başvekil İsmet Bey, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'yı konu hakkında incelemelerde bulunmak üzere olayların yaşandığı bölgeye gönderdi.³² Şükrü

27 Dr. İbrahim Tâli Bey Evrakı, Ek: 4.

28 Aktar, agm, s.4-vd.

29 Dr. İbrahim Tâli Bey Evrakı, Ek: 5.

30 Aydoğan, age, s.169.

31Levi, agm, s.16-17.

32 *Ayin Tarihi*, 8(1-31 Temmuz 1934), s.52-54; İnönü, age, s.85-86.

Bu konuda A.A. şu haberi geçmiştir. "Bu akşam Trakya'ya hareket eden Şükrü Kaya Beyefendi muhabirimize aşağıdaki beyanatta bulunmuştur: Başvekil Paşa Hazretlerinin emirlerle Büyük Millet Meclisindeki son nutuklarında bahsettikleri Yahudilerin Trakya'dan İstanbul'a grupça gelmeleri esbabını yerinde tetkik etmek üzere Trakya'ya gidiyorum. Bizim bildiğimize göre hadise bazı propagandalar yüzünden Yahudilerin İstanbul'a gelmeğe başlamalarıdır. Hadisenin hakiki mahiyeti yerinde daha iyi görüleceği gibi her halde işin icap ettirdiği

Kaya, incelemeleri 12 Temmuz'da tamamlayarak Ankara'ya döndü. Olaylar hakkında hükümete teferruatlı bir rapor sundu. Hükümet de bu rapor doğrultusunda Trakya Olayları hakkında kamuoyunu bilgilendirme ihtiyacı duydu.

Başvekâletin tebliğinde:

“Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Trakya teftişinden avdet ederek raporunu Heyet-i Vekile'ye vermiştir. Anlaşıldığına göre Trakya'da Yahudi aleyhtarlığı büyük harpte başlayarak mütareke ve İstiklâl mücadelesi zamanlarında devam etmiş ve Cumhuriyet zamanında bir müddet yatıştıktan sonra son seneler zarfında dünyanın muhtelif yerlerinden antisemitizm yeni formüllerde ve daha şiddetli olarak memlekete girmiştir. Son zamanlarda bazı risalelerin Yahudi düşmanlığı üzerinde bilhassa durarak yaptıkları neşriyat Türk ve Yahudilerin birbirine karşı nazarlarını ve hislerini ehemmiyetli surette teşvîş etmiştir.” tespitinde bulunmuştur. Olayların ne şekilde cereyan ettiği hakkında önemli bilgiler verdikten sonra da bir daha bu tarz olaylara meydan verilmemesi için alınacak tedbirler bir bir sıralanmıştır.³³

Trakya'da vuku bulan Yahudi Olayları ulusal ve yerel basında da ele alınmış ve kamuoyu bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Mesela 9 Temmuz 1934 tarihli Zaman gazetesinde Trakya'da Musevilere karşı gösterilen husumet ve hükümetin aldığı tedbirler ele alınmış, Başvekil İsmet Bey'in konu hakkındaki beyanatına dikkatler çekilmiştir. 16 Temmuz 1934 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi, başmakalesinde hükümetin yaşananlar hakkında aldığı tedbirleri değerlendirmiştir. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Yahudi aleyhtarlığının hakiki ve hayali bazı sebeplerle ve o sebeplerin mahalli ve mevzî telkinlerle vuku bulduğu işlenmiştir. 18 Temmuz 1934 tarihli Vakit gazetesinden Sadri Etem Bey de Türkiye'de hiç bir zaman Avrupa'daki gibi bir Yahudi meselesi olmadığını altını çizerek o da Başvekil İsmet Bey'in beyanatının böyle bir meselenin bir daha tekerrür etmeyeceğinin garantisini olarak değerlendirmiş, artık sözün adliye olduğına vurgu yapmıştır.³⁴ Hükümetin ve Müfettişlik teşkilatının bütün iyi niyetli çabalarına rağmen hem Hükümet hem de CHF kendilerinin zan altında olduklarını iyi biliyorlardı. Bunun için de üzerlerindeki şüpheli durumdan bir an evvel kurtulmak istiyorlardı. Bu bağlamda 16 Temmuz 1934'te CHF Genel Sekreteri sıfatıyla Recep Peker, CHF'nin yerel örgütlerine gönderdiği tebliğde suçluların bulunması için soruşturma açmaya karar verildiğini bildirdi. Açılan soruşturmada; yerel parti yöneticilerinin gelişmelerden ne zaman ve nasıl haberdar oldukları, olaylarla ilgili partiye şikâyetlerin olup olmadığı, parti ile vilâyet heyetlerinin toplantılarda ne konuştukları, Kırklareli'ndeki olaylarda fırka reisinin rolünün olup olmadığı gibi önemli sorular sormuşlardı.³⁵

CHF Genel Sekreterliğinin bu isteği kısa sürede ele alınmış ve Trakya teşkilatlarından konu hakkında bilgi akışı başlamıştır. Bunlardan birisi de Tekirdağ CHF il örgütünün raporudur. Bu rapor olayların ne şekilde cereyan ettiğine dair çok önemli bilgileri içermektedir. Bu maksatla belgenin orijinal halinin olduğu gibi verilmesi uygun görülmüştür. Bu belge aşağıdaki gibidir:

tedbirleri alacağım ve hükümete arz edeceğim. Türkiye'de yerli ve yabancı herkes Cumhuriyet kanunları güvencesi altındadır.” *Ayın Tarihi*, 8(1-31 Temmuz 1934), s.50-51.

³³ *Ayın Tarihi*, 8(1-31 Temmuz 1934), s.52-54; İnönü, age, s.85-86.

³⁴ *Ayın Tarihi*, 8(1-31 Temmuz 1934), s. 78-80.

³⁵ Toprak, agm, s.20-21.

“C.H.F. KATİBİ UMUMİLİĞİNE

16 Temmuz 934 tarih ve 3/54576 sayılı emirleri cevabıdır.

A- 3 Temmuz 934 Pazartesi günü zaten belediye dairesinde ikamet etmekte olan mülkiye müfettişi Hayri Beyle 61. Fırka Levazım Reisi Kaymakam Cemil Bey Belediye Riyaset odasında bendenize gelerek her yerde Yahudilerin çıkarıldıklarını, Tekirdağ'ının ölü bir vaziyet göstermekte olduğunu ve niçin harekete geçmediğimizi ve durmaklığın doğru olmayacağını tehdide yakın bir asabiyetle söylediler. Bendeniz cevap olarak vakıa Çanakkale, Gelibolu Keşan taraflarında bir takım hareketler olduğunu haber almış isem de bunların derececi sıhhatini layıkile bilmemekle beraber bu işin ne suretle idare edildiğini ve bu iş hükümetin arzusu dahilinde idi ise herhalde bizlere bir tebligat vakı olması icap eylediğini söyledim. Kendileri betekrar bunda hükümet ön ayak olmak istemiyor, yalnız müsamaha edecek ve görmeyecektir. Hükümet bunu arzu etmeseydi oralarda vakı olan bu hadiseleri görerek hemen önüne geçilmesi için emir verirdi. Biz bu işi sizden daha iyi biliyoruz ve yapılmasını söylüyoruz. Bunun teşekküllerin yapması ve gençliğin başarması ve onların vazifesi olduğunu ve benim ön ayak olmaklığım lazım geldiğini ileri sürdüler. Bendeniz hükümetten bir direktif ve fırkadan bir emir almadıkça böyle bir işe karışamayacağımı ve fırka arkadaşlarımdan hiç birinin bu işe karışmasına da müsaade edemeyeceğimi arz eyledim.

Ademi Memnuniyetlerini gizlemeyerek vatanseverliğin bu demek olmadığını söylemek kadar ileri gittiler. Bilahare daima beraber buldukları iptida tahsilini bile ikmal itmeyerek terzi çıraklığı ederken muallim vekili sıfatıyla vazife alan ve bir müddet sonra Edirne'de muallim kursundan çıkarak muallim olan Senai Efendiyi bu vazife ile tavzif ettiklerini işittim. Senai Efendi genç çocuklardan dört beş kişiyi kendine uydurarak harekete geçmiş ve o gece bütün Musevî dükkanlarına bazısı el bazısı makine yazısı ile yazılmış mektuplar atmışlardır. Ve yine o akşam Keşan'dan dört Musevî ailesinin Tekirdağ'ından vapura binmesi ve Şarköy'den ve Mürefteden vapura binerek Tekirdağ iskelesine uğrayan iki üç Musevî ailesinin Tekirdağ Yahudileri ile vakı temasları şehrimiz Yahudilerinin cesaretini kırmış ve hatta o akşam iskelede belediye bahçesinde otururken Musevî tüccarlardan Albert Mizrahi bana gelerek vapur kaptanı ile şimdi görüştüğünü Mürefteye saat tam ondörtte emir geldiğini ve iki Musevî ailesinin vapura eşyaları ile bindiğini, ve hatta vapurun bu ailelerin eşyalarını toplamaları için bilhassa beklediğini ve kendilerinin ne yapacaklarını gitmek mi lazım geldiğini sordular. Cevap olarak isteyen gider isteyen kalır biz böyle bir şey bilmiyoruz. Herkesin arzusuna karışamayız demiştim.

Yine aynı akşam halkevinde otururken Senai Efendi bize geldi. Gençler duramaz durmayacaktır biz bu işi yapacağız sizi başta görmek istiyoruz. Dediği zaman böyle bir işin çoluk çocuk işi olamayacağını ve bu işi yapmamalarını söyledim.

Kendisi Vali Azmi beye müracaat ettiğini ve mutabil kaldığını ve Mülkiye Müfettişi Hayri Beyin de bu işin heman yapılması için kendisine direktif verdiğini veya yapacaklarını söyleyerek gitti.

Şehrimiz Yahudileri o akşam evlerinde götürebilecekleri eşyaları toplamak ve denk yapmak suretile hazırlığa başlamışlar. 4 Temmuz 934 Salı günü sabahı evimden çıktığım zaman Musevî dükkanları açık idi. Fakat dükkanlarına bırakılan kağıtları da bulmuşlardı. 2-3 saat sonra mallarının gayet ehven fiatla sattıklarını ve İstanbul'a Telgraf çekerek vapur ve motör gibi vesait istediklerini ve halkın Yahudi dükkanları önlerinde toplandıklarını haber alarak çarşıya çıktım. Emniyet Memuru Beyle işbirliği yaparak herhangi bir yağma

ve uygunsuz bir hadiseye meydan vermemeye kararlaştırarak dükkanlar önünden halkı dağıttık. Museviler dükkanlarını olduğu gibi satıyorlar ve ev eşyalarını kamilen satmış bulunuyorlardı. O gün şehir bir panayırlı hayatı yaşıyordu. Bir çok köylüler de talana iştirak için şehre gelmişlerdi. Senayi efendinin eşyalarını satın alınmaması ve yağma edilmesi propagandasına başladığını haber alan Emniyet dairesi bendenize de malumat verince hadisenin büyümek istidadını ve vehamet kesb edeceğini hissederek Salı günü akşamı Musevî mahallesini ve çarşıda Musevî dükkanlarını polis ve jandarma devriyeleriyle sarmak mecburiyetinde kaldık. Ve sardık. Ve Senayi Efendiye de Emniyet Memuru Mir'at bey lazım gelen tembihatta bulundu ve bu suretle muhtemel bir fenalığın önü alındı.

5 Temmuz 934 Çarşamba günü, Belediye Riyaset odasına tekrar gelen Mülkiye Müfettişi Hayrı ve 61inci Fırka Levazım Reisi Kaymakam Cemil beyler, Yahudilerin gitme hareketlerinin gevşediğini ve buna kimlerin sebep olduğunu hiddet ve asabiyetle sorarak araştırılarken Cemil bey, Eczacı Emin Beyin Musevilere direktif verdiğini haber aldığını ve Meclisi Umumî azasından Cevdet Beyin de bu işte mes'ul olduğunu ve bu her ikisinin de dövdürülmesi lazım geldiğini söylüyorlardı. Telefonla Emniyet Memuru Beyi çağırarak Yahudilerin iki saat zarfında hepsinin şehirden çıkarılmaları emrini verdiler. Hayrı bey Muallim Senayi efendiyi telefonla hastahaneden çağırdılar. Ve o dakika bendeniz odayı terkettim. Bilâhara Cevdet beye bir tehdit mektubu verildiğini Cevdet Beyin bana vaki şikâyetinden öğrendim.

Emniyet Memurluğuna Yahudilerin çıkarılması hakkında tazyik devam ederken Başvekâleti Celilenin Telgrafı Vilâyet Makamına gelmiş ve gelen emir Vilâyet makamından Musevilere tebliğ edilmiştir. Ve hadise birdenbire durmuştur. Dolmuş ve harekete müheyya motörler de durdurulmuştur.

Bu açık emrin yanlış anlaşıldığından ve bu hareketin durmaması icap eylediğinden bahseden bu iki zatın bizleri Yahudi muhipliğiyle ittiham eylediklerini direktif vererek hareket ettirdikleri çocukların önüne gelen yerde söylemelerinden anladık.

B- Fırkaya yalnız Yahudilerden şikâyet vaki oldu. Şu şekilde (Bizim çoluk çocuğumuzun ve kendimizin hayatı tehlikedemidir, biz gideceğiz malımızı satabilirmiyiz?) idi. Çoluk çocuğunuzun ve sizin hayatınıza bir şey olmaz. Burada hükümet vardır. Mademki gitmek istiyorsunuz arzuunuza mani olacak kimse yoktur. Ve malınıza da sahipsiz dilediğiniz gibi satarsınız kimse musahale edemez. Cevabını vermiştim.

C- Vilâyet İdare Hey'etinden bu mes'ele hakkında toplu olarak bir görüşme yapmadık. Fakat fert olarak temaslarımızda bu işe müdahale etmeği görüşmüştük. Başka bir kararımız yoktur.

D- Kazalarımızdan Şarköy'de bir iki aileden gayrı yalnız Çorlu'da Musevî vardır. O günlerde Çorlu kaza Reisini görmediğim gibi şifahi veya tahriri bir görüşmemiz de vaki olmadı.

E- Ne kararla ve ne de kararsız Fırka arkadaşlarımdan hadiseye kimse iştirak etmedi. Yalnız ben asayişin temini hususunda Emniyet Memurluğu ile birlikte hareket halinde idim.

F- Şehrimizde bu iş çok ani oldu. Haber aldığım günün sabahı bu iş meydana çıktı. Başta direktif verebilecek kabiliyette bir Valimiz de olmadığından Emniyet Memuru beyle görüşüldüğü üzere asayişin temini vazifesile uğraşmağa mecbur kalınmakla beraber

Çanakkal'a Vak'asının on gün evvel vaki olduğuna ve Hükümeti merkeziyenin ve dolâyisile Fırka Merkezi Umumisinin herhalde hadiseden haberdar olacaklarını düşünerek gerek hükümetin ve gerek Fırkanın Trakyanın diğer yerlerinde de görenek olarak hadis olması ihtimalini nazarı dikkate alarak bir tebligatta bulunmaması ve ön ayak olarak da bir Mülkiye Müfettişi ve 61inci Fırka Kumandanı Paşa Hazretleri tarafından gönderildiğini söyleyen Levazım Reisi Kaymakam Cemil Beyin bulunması hükümet ve fırkanın nev'ima muvafakatleri dahilinde yapıldığı zihabına da düşürülmüştük ve bu suretle neticeye intizaren arzı malumat edilemedi.

G- Fırka arkadaşarımdan hiç kimse şahsî menfaatını düşünmemiştir.

Arzı tazimat eylerim efendim. 24/7/934.

Tekirdağ C.H. F. Vilâyet

Reisi"³⁶

Bu belge, Trakya'da yaşanan olayların çıkışı ve yayılışına dair çok önemli bilgiler vermektedir. Yukarıda verilen belgelerle birlikte düşünüldüğü zaman olayların çıkışından Hükümet'in ve CHF Genel Merkezi'nin haberdar olmadığı gibi bir intiba doğmaktadır. Tekirdağ CHF Vilayet Reisinin gönderdiği yazıdan olayın organizatörlerinin daha çok askerî ve emniyet makamları olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yazıda ifade edilen Hükümetin olaydan haberdar olduğu fakat işleri bir kanunla ya da resmi olarak değil de kendiliğinden ortaya çıkmış bir hadise olarak göstermek istediği ve göz yumacağı şeklindeki iddialar oldukça önemlidir. Yine aynı yazıda yaklaşık on gün evvel başlayan Çanakkale Olayları ile ilgili Trakya'daki parti örgütüne, ne CHF Genel Merkezi'nden ne de Hükümet'ten herhangi bir uyarı veya talimat gönderilmemiş olması da bölgedeki örgütün olayların Hükümet tarafından çıkarıldığını düşünmesine yol açmıştır ki bu da bölge örgütü adına oldukça haklı bir değerlendirmedir.

Olayların gidişatı ve yukarıda zikredilen belgelerden Trakya Olaylarının gerçek sorumlusunun kim olduğuna dair iki farklı çıkarım yapılabilir. Bunlardan birincisi hem Hükümet'in hem de CHF Genel Merkezi'nin resmî olmayan sözlü emirleri doğrultusunda Umûmî Müfettişliğin yerel örgütleri harekete geçirdiğidir. Böyle bir emir olduğuna dair elde herhangi bir yazılı belge bulunmamaktadır. Olayların sonucunun ulusal basında yankı bulması ve açığa çıkması ile de olaylar kendiliğinden ortaya çıkmış gibi tedbirler almıştır. İkinci çıkarım ise Hükümet ve Genel Merkezin haberi olmadan Trakya Umûmî Müfettişinin kendi inisiyatifi ile bu işi yürüttüğüdür. Bu noktada ise devletin bir bürokratinin Hükümetin haberi olmadan nasıl böyle önemli bir konuda karar verebildiği konusu izaha muhtaçtır. Zira Hükümet samimi olarak yapılan hareketlerin hata olduğunu düşünse idi İbrahim Tali Bey'i hemen görevden alabilirdi. Halbuki İbrahim Tali Bey olaylardan yaklaşık bir yıl sonra Temmuz 1935'te kendiliğinden müfettişlik görevinden istifa etmiştir.³⁷

Bu çalışmada ilk defa yayınlanan belgeler sadece olayların kim tarafından çıkarıldığını dair fikir vermektedir. Aynı zamanda olayların sebeplerini aydınlatacak önemli bilgiler de ihtiva etmektedir. Olayların sebeplerine gelince iki nokta dikkati çekmektedir. Birincisi, Trakya bölgesinde ekonomik anlamda etkin olan Yahudilerin bu bölgeden çıkmaları sağlanarak onların yerine bölge halkının ekonomiye hâkim olmasının amaçlandığı göze

36 Dr. İbrahim Tâli Bey Evrakı, Ek: 6.

37 Aydoğan, age, s. 177.

çarpmaktadır. Üst makamların bu niyetleri ekonomik anlamda oldukça sıkıntılı bir dönem geçiren bölge halkı tarafından da kolayca kabul görmüş olmalıdır. Bölgedeki Yahudi karşıtlığını tetikleyen ikinci sebebin de artan savaş tehlikesi olduğu ve herhangi bir savaş durumunda bölgedeki Yahudilere güvenilmediği gerçeği olduğu görülmektedir. Zira İbrahim Tali Bey'in 11 Haziran ve 14 Haziran 1934 tarihli talimatlarında özellikle bölgedeki askerî işlerin Yahudilere bırakılmaması ve Türk müteşebbislerin bir araya gelerek bu işleri üstlenmeleri gereğinin üzerinde durulmaktadır.

Sonuç

Yapılan idarî ve adlî soruşturmalar sonucunda bölgede Yahudilere karşı başlatılan eylemlerin sorumluları, kışkırtıcıları tespit edilerek, bu süreçte büyük sıkıntılar yaşayanların yaraları sarılmaya çalışıldı. Özellikle Kırklareli'nde vuku bulan olaylarda parmağı olduğu tespit edilen ve evinde birtakım eşyalar bulunan Kırklareli Emniyet Müdürüne işten el çektirildi. Jandarma Komutanı başka yere tayin olundu. Kırklareli Ticaret Odası Başkanı ve Belediye Başkanı tutuklandı. Cevat Rifat Atilhan'ın Millî İnkılâp Dergisi, Yahudilere karşı düşmanca yayınlar yaptığı, halkı kışkırttığı gerekçesiyle 16 Temmuz 1934'te Hükümetin kararıyla kapatıldı. Yahudilerden yaşadıkları yerlere dönmeleri teşvik edilirken, gasp edilen malları sahiplerine iade edilmeye çalışıldı. Yapılan adlî soruşturmaların sonucunda da suçlular çeşitli cezalara çarptırıldı.³⁸

Trakya'da yaşanan olayları Tek parti yönetiminin hanesine yazılacak olumsuz bir gelişme olarak değerlendiren Zafer Toprak, bu gibi olayların sebebini bir anlamda fırka ve hükümet çatışmalarına bağlamıştır.³⁹ Bu gibi değerlendirilmelere rağmen nasıl olur da Umûmî Müfettişi Dr. İbrahim Tâli Bey, Başvekilin tavsiyesiyle hiç uyuşmayan yukarıda bahsedilen 11 Haziran tarihli talimatnamesini verdi? Ya da Ankara'nın izni olmadan nasıl böyle bir girişimde bulunabilirdi? İşte bu gibi durumlar izaha hâlâ muhtaçtır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

B.C.A., 030.10./72.475.2.

B.C.A., 030.18.01/42.8.10.

B.C.A., 030.18.01/43.18.9.

B.C.A., 030.18.01/43.19.16.

Dr. İbrahim Tâli Bey Evrakı.

Sürelî Yayınlar

Ayın Tarihi, 8 (1-31 Temmuz 1934).

Son Posta, 8 Temmuz 1934

Eserler

Aydoğan, Erdal, Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tâli (Mustafa Kemal'le Trablusgarp'tan Cumhuriyet'e), İstanbul, 2008.

Aktar, Ayhan, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, 8. bs., İstanbul, 2006.

Bali, N Rifat, Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945), 8. Baskı, İstanbul, 2010.

----- N. Rifat, 1934 Trakya Olayları, 2.bs., İstanbul 2009.

³⁸ *Son Posta*, 8 Temmuz 1934; Karabatak, agm, s.9-10; Bali, age, s.252-253.

³⁹ Toprak, agm, s. 25.

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940), I, İstanbul, 2005, s.227.

İsmet İnönü, Konuşma Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1933-1938), (Haz.) İlhan Turan, Ankara, 2003

Koraltürk, Murat, Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi, İstanbul, 2011.

Öke, Mim Kemal, Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Savaşı ve Türk Milli Mücadelesi, Ankara, 1988.

-----, Mim Kemal, Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar (İhanetler, Komplolar, Aldanmalar), İstanbul, 1990.

Makaleler

Aktar, Ayhan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan Türkleştirme Politikaları", Tarih ve Toplum, 156 (Aralık 1996).

-----, Ayhan, "Trakya Yahudilerini Doğru Yorumlamak", Tarih ve Toplum, 145 (Kasım 1996).

Karabatak, Haluk, "Türkiye Azınlık Tarihine Bir Katkı 1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", Tarih ve Toplum, 146(Şubat 1996).

Koca, Hüseyin, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Dönemi Umûmî Müfettişlikler (Genel Valilikler)", Türkler, c.17, Ankara, 2002.

Levi, Avner, "Trakya Yahudileri Olayı (Alınamayan Ders)", Tarih ve Toplum, 151 (Temmuz 1996).

Özmen, Abidin, "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", İdare Dergisi, (Ocak-Şubat 1948).

Sipols- V.-M. Haalamof, İkinci Dünya Savaşının Nedenleri (Emperyalizmin Anatomisi), (Çev.) İzzet Yaşar, İstanbul, 1975.

Şimşek, Halil, "Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları", CTAD, 5/9 (Bahar 2009).

Toprak, Zafer, "1934 Trakya olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu", Toplumsal Tarih, 34 (Ekim 1994).

Yeni Belgeler Işığında 1934 Trakya Yahudi Olayları

EKLER

Ek 1

11/1/1934

Museviler H.

Vallöğretülere " İsmi ve hususi mektup "

Mühterem Vallöğretülere meşveretinde Trakya iktisat kaynaklarına doğru atıldığı kuvvetlenen bir akın olduğunu ve bu akının Türk teşahhlerinin başarıları ile ilgili olarak Türk teahhütüne ve Türk sermaye hareketine olduğunu bu mühterem Vallöğretülere meşveretinde arz ederim. Mühterem Vallöğretülere meşveretinde Trakya iktisat kaynaklarına doğru atıldığı kuvvetlenen bir akın olduğunu ve bu akının Türk teşahhlerinin başarıları ile ilgili olarak Türk teahhütüne ve Türk sermaye hareketine olduğunu bu mühterem Vallöğretülere meşveretinde arz ederim. Mühterem Vallöğretülere meşveretinde Trakya iktisat kaynaklarına doğru atıldığı kuvvetlenen bir akın olduğunu ve bu akının Türk teşahhlerinin başarıları ile ilgili olarak Türk teahhütüne ve Türk sermaye hareketine olduğunu bu mühterem Vallöğretülere meşveretinde arz ederim.

Ek 2

Yeni Belge Müfettişliği

Edirne 14 / 6 / 1934

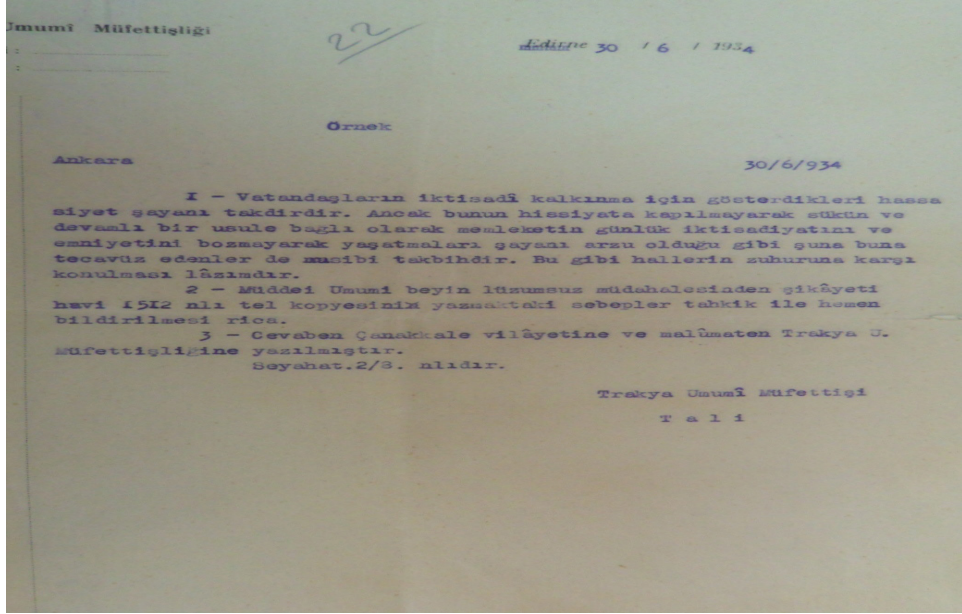
Adresi : Yag. Jc.

Sayı : 260

Vali Ef.lere

1 - Yeni askerî teşkilâtın Trakya'da yerleşeceği bu zamanı fırsat bilen mühterem Vallöğretülere meşveretinde Trakya iktisat kaynaklarına doğru atıldığı kuvvetlenen bir akın olduğunu ve bu akının Türk teşahhlerinin başarıları ile ilgili olarak Türk teahhütüne ve Türk sermaye hareketine olduğunu bu mühterem Vallöğretülere meşveretinde arz ederim. Mühterem Vallöğretülere meşveretinde Trakya iktisat kaynaklarına doğru atıldığı kuvvetlenen bir akın olduğunu ve bu akının Türk teşahhlerinin başarıları ile ilgili olarak Türk teahhütüne ve Türk sermaye hareketine olduğunu bu mühterem Vallöğretülere meşveretinde arz ederim.

Ek 3

Ek 4

